

Pécs szerb megszállása Visy László naplójának tükrében

VÖRÖS ZSOLT

történelem mesterszakos hallgató
Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
e-mail: voroszsolt20@gmail.com

Rezümé: Pécs és Baranya vármegye szerb megszállása (1918–1921) történetének több olyan aspektusa és forrása is van, ami még nem került szisztematikus feldolgozásra. Ezek közé tartozik Visy László városi főispán naplójának az 1918 és 1921 közötti időszakra vonatkozó kötete is, amit éppen ezért választottam tanulmányom alapjául. Próbálok átfogó képet adni a napló szerzőjéről, a köztörténeti kontextusról, a megszállás közvetlen előzményeiről, illetve a kutatásom fő módszertani kérdéseiről. A tanulmány gerince, az eseménytörténetnek és fő fordulópontjainak bemutatása a naplóíró szemüvegén keresztül.

Kulcsszavak: szerb megszállás, Baranya, Pécs, első világháború, Visy László.

The Serbian occupation of Pécs according to László Visy's diary

Summary: The history of the occupation of Pécs and Baranya county by the Serbian troops (1918–1921) has several aspects and references that has not yet been systematically processed. The volume covering the period between 1918 and 1921 of the diary written by László Visy, lord lieutenant of the City of Pécs, is among them. This paper provides an encompassing portrait of the author and a comprehensive description of the historical background, presenting the immediate antecedents of the occupation and addressing major methodological issues as well. My goal was to recall the series of events with the relevant turning points as they were seen by the author.

Keywords: *Serbian occupation, Baranya county, Pécs, First World War, László Visy.*

A kutatás kérdései és fő forrása

Pécs szerb megszállásának időszaka egyike a város legellentmondásosabb epizódjainak. Történettudományi feldolgozása jelenleg is zajlik, mert még mindig vannak olyan szempontok és dokumentumok, amelyek kevésbé, vagy talán szinte egyáltalán nem ismertek. A megszállás befejeződésének 100. évfordulója kapcsán pedig ismét lendületet kaptak a kutatások.¹ Historiográfiai szempontból a téma gyakorlatilag egy átfogó feldolgozással rendelkezik,² de a különböző részműveket áttekintő tanulmányok száma egyre inkább bővülő tendenciát mutat.³

A kutatás fő forrásának tekintett naplót Visy László pécsi főispán⁴ 1914 és 1921 között vezette. A hat kötetből álló monumentális munkát a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára őrzi. Az első öt kötet az első világháború időszakának eseményeit dolgozza fel, amikor Visy a főispáni pozíciót töltötte be Pécsen. Viszont 1917-es nyugdíjazását követően is a helyi információs hálózatok központjában maradt, így az utolsó kötet⁵ – mely a tanulmány fő forrását képezi – is hasonló részletgazdagsággal és információbőséggel készült el, és a szerb megszállás időszakát írja le.

A különböző ego-dokumentumok történeti forrásként történő alkalmazása esetén fontos, hogy nem csak a dokumentummal kell kritikusan bánni, hanem magával a szerzővel is. Ismerni kell a forrás keletkezésének körülményeit, lejegyzésének indíttatását, a szerző világlátását, valamint politikai nézeteit.⁶ Módszertani szempontból a történések feljegyzési ideje az ego-dokumentum típusát is meghatározza. A vizsgált dokumentum az eseményekkel egyidőben keletkezett, tehát naplónak minősül módszertanilag is, ez alól csak Visy internálásának történetét leíró rész képez kivételt, ami utólag került lejegyzésre, vagyis visszaemlékezésnek, memoárnak tekinthető. A naplóvezetés indíttatása, az események utókor számára történő megörökítése volt, amit a kötet végén az olvasó tudtára is ad a szerző.⁷

Mindezek tükrében, tanulmányomban megpróbáltam Visy László szemszögéből ábrázolni a szerb megszállás eseménytörténetét úgy, ahogyan azt a szerző átélte. Illetve arra voltam kíváncsi, hogy egy ilyen pozícióban lévő személy által vezetett napló tartogat-e még olyan részinformációkat, illetve plusz adatokat, amik telje-

¹ Lásd például: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára XXIII. Levéltári Nap 2022. október 19.; VÉRTESI Lázár: *Visy László, pécsi főispán naplója. A forrás vizuális térbe helyezett kiadásának bemutatása.* Ez az említett kutatás a napló 1914–1917 közötti kötetekre fókuszál.

² SZÜTS 1991.

³ A teljesség igénye nélkül: BODOR 2020; CSIBI 2018; KAPOSÍ 2011; HORNYÁK 2020; VÖRÖS 2023.

⁴ *Nagyatádi dr. Visy László* Pécs főispánja. 1854. október 17-én született a Somogy vármegyei Nagyatádon. 1872-ben érettségizett a ciszterci rend pécsi főgimnáziumában. Jogi tanulmányait a pécsi Püspöki Jogakadémiaán kezdte meg, a doktori címét 1880-ban szerezte meg a Pesti Egyetemen. Tanulmányai lezárása után visszatért Pécsre, ahol ügyvédi irodát nyitott. Politikai karrierje 1887-ben kezdődött meg, ekkor a Függetlenségi Párt színeiben tagja lett Pécs törvényhatósági bizottságának, mely pozícióját haláláig megőrizte. A második Wekerle-kormány (1906. április–1910. január) bukása után fordult a konzervatívizmus és a Szabadelvű Párt irányába. 1905-ben nemesi címet kapott. 1911. június 30-án nevezte ki Ferenc József Pécs főispánjává, mely hivatalát 1917. június 14-ei nyugdíjazásáig töltötte be. A szerb megszállás idején (1918. november 14.–1921. augusztus 22.) a pécsi magyar érzelmű ellenállás megkerülhetetlen alakja. Központi társadalmi szerepét a főispáni hivatal elvesztése és a megszállás után is megőrizte. 1922 és 1932 között a pécsi Nemzeti Casino elnöke. 1935. november 25-én hunyt el.

⁵ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k.

⁶ PRITZ 2018, 7.

⁷ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 22.)

sebbé tudják tenni a szerb megszállás történetét, melynek főbb fordulópontjai már ismertnek tekinthetők.

A megszállás előzményei

Az első világháborús összeomlás, a birodalom önálló nemzetállamot kívánó nemzetiségeinek törekvései és a nagyhatalmi politika változásai hatására, 1918 őszére az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlott. Még az egységes birodalom nevében írták alá 1918. november 3-án a padovai fegyverszünetet.⁸ Ez azonban nem rendelkezett az ország déli határaitól, valamint annak védelméről, így tárgyalások kezdődtek az antantot a térségben képviselő szerb–francia erőkkel. A tárgyalások eredménye lett a Padovát 10 nappal követő belgrádi katonai konvenció, melyet a magyar kormány képviselőjében Linder Béla⁹ hadügyminiszter írt alá 1918. november 13-án.¹⁰ Ennek értelmében egy demarkációs vonalat jelöltek ki, ami a Barcs–Pécs–Bátaszék–Baja–Maros vonalon futott. Ezzel párhuzamosan a szerb hadsereg meg is kezdte az említett vonaltól délre eső területek megszállását. 1918. november 14-én érkeztek meg Pécs városába a megszállók.¹¹

Pécs megszállása Visy László naplójának tükrében

A bevonulás

A városba bevonuló katonákat a Főpályaudvaron Nendtvich Andor polgármester köszöntötte, aki az ott elhangzott beszédében elmondta, hogy reméli a megszállók nem lépnek túl hatáskörükön és nyugalom lesz a városban.² A polgármester mellett Doktor Sándor, a pécsi Nemzeti Tanács elnöke is jelen volt a megszállók fogadásánál, amit a téma irodalma rendszerint nem emel ki, de Visy érdekesnek tartotta hangsúlyozni.¹³ A köszöntő után a szerbek átadták I. Péter szerb király és Sándor trónörökös üdvözlését, majd a Mezőszél utcai laktanyában lettek elszállásolva.¹⁴ A megszállás kezdetén a helyiek és a szerbek közötti viszony, mondhatni a körülményekhez képest barátságos volt. Ezt Visy László is megállapította: „A Pécset megszállt szerb tiszték, tegnap a megyés püspöknél tisztelegtek. Az eddigi viselkedésük kifogástalan. Barátok, s nem ellenség mintájára viselkednek. A püspök azt kívánta nekik, hogy érezzék jól magukat a városban, s kedves emlékekkel távozzanak. Én azt teszem hozzá „mielőbb”.¹⁵

⁸ ORMOS 2020, 15.

⁹ Linder Béla politikai tevékenységéről részletesen lásd: CSERE 2023.

¹⁰ HORNYÁK 2004, 19. – Azt fontos megjegyezni, hogy a demarkációs vonal kijelölése mellett több más határozatot is hozott a konvenció. Az egyik legfontosabb az volt, hogy a szerb megszállás alá kerülő területeken a közigazgatásnak magyar kézen kell maradnia.

¹¹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 14.)

¹² NAGY 2021, 248.

¹³ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 14.)

¹⁴ Uo.

¹⁵ I. m. (1918. nov. 16.)

Reakció a szerb annexiós törekvésekre

Ez a kezdeti jó viszony hamar megromlott. Az újvidéki Szerb Nemzeti Tanács kezdeményezésére összeült Nagy Nemzetgyűlés 1918. november 25-én kimondta a Bánát, a Bácska és Baranya csatlakozását a Szerb Királysághoz,¹⁶ melyen egyébként Baranya vármegyét senki nem képviselte. A megnevezett területek koordinálására létrehozták a Narodna Uprava¹⁷ nevű szervezetet. 1918. december 1-jén hivatalosan is megalakult a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, mely annektálta a demarkációs vonaltól délre eső területeket.¹⁸

A hírek megdöbbenést váltottak ki a pécsi lakosságból. A város polgári elitje 1918. december 2-án gyűlést tartott a Nemzeti Casinóban – ahol Visy László is jelen volt – és egy tiltakozó kiáltványt fogadtak el Pécs és Baranya elcsatolása ellen.¹⁹ Érveiket történeti és etnikai elvekkel támasztották alá. Visy szomorúan summázta a kialakult helyzetet: „Hát idáig jutottunk. Egy szín magyar,²⁰ 1000 év óta a magyar állam kötelékébe tartozó város lakosságának attól kell tartania, hogy akarata ellen idegen állam járma alá kerül. A Wilson elvek aligha mentenek meg bennünket.”²¹

A Casinóban elfogadott kiáltványt a szerb városparancsnokság a közrend megzavarására alkalmas tényezőként értékelte. Erre hivatkozva túszoikat jelölt ki a város lakosságának köréből²² a rend fenntartása, valamint a helyi lakosság kontroll alatt tartása érdekében, hiszen minden rendbontásért és lázadásért őket kívánta felelősségre vonni a következőkben.²³

Az impériumváltás és a „nagy sztrájk”

A belgrádi katonai konvenció pontjainak megszegésével 1919 elején a megszállók fokozatosan átvették az ellenőrzést Pécs és Baranya közigazgatása felett. A helyi tisztviselők eltávolításával és szerb hivatalnokokkal történő leváltásukkal megtörtént az impériumváltás. Ezt 1919. január 27-én Vladislav Pandurović főispánná történő beiktatása koronázta meg.²⁴ A megszállt területet teljesen elvágták Magyarországtól, ami a háború okozta nehéz helyzet mellett, tovább rontotta a gazdasági viszonyokat. Az impériumváltás február elejére gyakorlatilag végbement, Visy László szerint ekkorra „a szerb vármegye a vármegyházán berendezkedett (...) a vármegyházára nem jár fel senki, csak a szerbek.”²⁵

Ilyen körülmények és közhangulat között érte el Pécs városát egy 1919. február 21-én Temesvárról²⁶ indult sztrájkhullám február 22-én.²⁷ Pécssett minden éttermes, kávézós, kereskedő és munkás kitartóan, több mint két héten keresztül beszüntette a munkavégzését a megszállás, valamint a kialakult gazdasági helyzet miatt.

¹⁶ SZÜTS 1991, 19–20.

¹⁷ Narodna Uprava (szerb kifejezés) – Nemzeti Igazgatóság.

¹⁸ SZÜTS 1991, 20.

¹⁹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 2.)

²⁰ KAPOSZI 2022, 196. – Az 1910-es népszámlálás szerint, Pécs lakosságának 84%-a volt magyar, 13%-a német, valamint a lakosság maradéka a szlovák, román, ruszin, horvát és szerb etnikumok közül került ki.

²¹ Uo.

²² Túsznak lett kinevezve többek között: Nendtvich Andor polgármester, dr. Hajdu Gyula szocialista politikus és dr. Tichy Ferenc városi tanácsnok.

²³ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 5.)

²⁴ SZÜTS 1991, 24.

²⁵ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 4.)

²⁶ Temesvár (Temes vármegye) – ma Timișoara, Románia.

²⁷ NAGY 2021, 250.

Visy László leírásai alapján az élet teljesen megbénult az összehangolt sztrájk hatására. A sztrájk kezdetén Visy az alábbi sorokat jegyezte fel naplójába: „*Ma arra ébredtünk, hogy az általános sterik [sic!] kitört. A szó szoros értelmében megállt minden. Egy bányász sem szállt le a bányába. A pécsi összes munkások, úgy az iparosok, mint a gyári munkások továbbá a kereskedők stb. beszüntették a munkát. Megállt a vasút, nem működik a posta, sem a távírda, sem a telefon. A vendéglők, kávéházak bezártak.*”²⁸

A sztrájk kitörésekor egy munkásküldöttség kereste fel a szerb városparancsnokságot, hogy tárgyalhassanak velük követeléseikről, – mint például a demarkációs vonal megnyitásáról – de a küldöttséget letartóztatták, valamint újabb túszoikat jelöltek ki a helyi lakosság köréből. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a túsznak kiválasztott személyek elszállítás is a városból. A sztrájknak végül a dr. Hajdu Gyula és Makay István által vezetett belgrádi tárgyalások vetettek véget annak ellenére, hogy a megszállók minden erejükkel megpróbálták azt letörni. Ez a helyzet azt is megmutatta, hogy mekkora ereje van a szakszervezeteknek, amin Visy is csodálkozott: „*(...) a munkásszervezetek óriási hatalmára mutat, hogy egy győztes nemzet, minő ma szerb, kénytelen a legyőzött ország setidlista [sic!] szervezetével tárgyalásokba bocsátkozni (...)*”²⁹

További konfliktusforrások: szocializációs és mentalitásbeli különbségek

Ahogy az előbbieken is láttuk, a lakosság és a megszállók közötti konfliktusok hátterében elsődlegesen a szerbek politikai céljaik megvalósítása érdekében végrehajtott lépések álltak. A békés egymás mellett élés lehetősége hamar szertefoszlott a területet megszálló szerb katonák szocializációs és mentalitásbeli különbségeinek felszínre kerülésével. A helyiektől eltérő viselkedésmódjuk és szokásaik további konfliktusoknak adtak teret, mely a Visy-naplóban nagyon jól kirajzolódik. A „balkáni hangulat” vagy a „balkáni mentalitás” Visy szóhasználatában az erőszak, a brutalitás szinonimájaként értelmezhető.

A szerb katonák kihágásainak és randalírozásainak következményeként a közbiztonság leromlott. Az erőszakos cselekmények növekvő gyakoriságában is a „balkáni hangulat” megjelenését látta Visy László: „*A közbiztonsági viszonyok, úgy a városban, valamint a vidéken „Balkániak”. Pár nap előtt az áta³⁰ állomáselőljárót rabolták ki ismeretlen fegyveresek, ma reggelre virradóra pedig Málomban³¹ történt nagyobb szabású rablás. A szegény gazdák elverése és megszurkálása nem maradt el.*”³²

Hasonló reakciót váltott ki a szerb szokások és ünnepek beszívargása is a pécsi hétköznapiakba. Visy szerint a szerbek ünneplési szokásainak is szerves részét képezi az erőszak, hiszen minden alkalommal lövésektől volt hangos a város. Ez az ortodox karácsonyra, vagy akár a király születésnapjára is igaz volt. „*(...) Kidoboltatták, hogy a szerbek karácsonykor örömük jeléül lövöldözni szoktak, épp ezért*

²⁸ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 22.)

²⁹ I. m. (1919. febr. 23.)

³⁰ Áta (Baranya vármegye) falu, Pécestől 22 km-re, délre.

³¹ Málom – Pécs egyik déli városrésze. Az 1950-es évekig önálló település.

³² MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. júl. 16.)

a lakosság ne ijedjen meg, maradjon nyugodtban. Ma este lövés, lövést követett. Még ágyúdörej is bele-bele szólt a csendes éjszakába.” – írta Visy a naplójában.³³

Visy László a megszállás alatt megtapasztalhatta a szerbek egy további erőszakos megnyilvánulását is, hiszen 1920. augusztus 20. és szeptember 14. között többed-magával a nyugat-szerbiai Valjevóba internálták, mivel részt vett egy, a megszállás jogtalansága³⁴ ellen felszólaló memorandum elkészítésében. A letartóztatás és az internálás következtében egy jelentősebb hiátus is érzékelhető így a napló folytonosságában 1920. július 12. és október 4. között.³⁵

A megszállók és a helyi szocialisták együttműködése

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés meghatározta az új magyar–jugoszláv határvonalat, ami jóval délebbre esett, mint a korábban kijelölt demarkációs vonal. A szerb hadsereg azonban nem sietett visszavonni csapatait az új határra, aminek legfőbb oka a pécsi szénmedence, illetve a baranyai ipar feletti ellenőrzés megtartása volt.³⁶ Továbbra sem voltak ritkák a megszállók túlkapasai, sőt rekvirálásai.³⁷

A terület feletti ellenőrzés fenntartása érdekében a szerbek hajlandóak voltak együttműködni a helyi szocialistákkal³⁸ is a polgári–konzervatív körök legnagyobb megdöbbenésére.³⁹ A megszállók engedélyezték a szocialista szervezetek működését, valamint tömegrendezvényeik szabad lebonyolítását a pécsi közterületeken, melyeket többen provokációnak értékelték. „(...) A szerb parancsnokság mindent megenged nekik. [olvashatatlan szó – V. Zs.] látja azt, mint gyalázzák a magyar hazát, mint szidják Horthyt, mint piszkolják a kormányt. Aztán örülnek annak, mint szítanak gyűlöletet a munkaadók ellen. Délután 2 órakkor a Majláth téren [mai Kosuth tér – V. Zs.] s az azt környékező utcákban gyülekeztek, s több rendbeli zenekar indulói mellett felvonultak a Tettyére. (...) a felvonulók száma 8000–8300 at tett ki. (...)” – számolt be Visy egy rendezvényükről naplójában.⁴⁰

Az 1920. augusztus 29–30-án tartott választások után szocialista többségű törvényhatósági bizottság alakult, Doktor Sándor elnökletével.⁴¹ Ebből az együttműködésből azonban nem csak a szerbek profitáltak. Amíg a megszálló csapatok itt voltak, Horthy sem tudott bevonulni Baranyába, így addig – elsősorban a Tanácsköztársaság bukása után ide menekült – baloldali politikai elit is biztonságban volt. Az új szocialista törvényhatósági bizottság 1920. szeptember 22-én polgármesterré választotta Linder Bélát.⁴² Ezt Nendtvich Andor nem ismerte el, ennek követke-

³³ I. m. (1919. jan. 6.)

³⁴ A trianoni békeszerződés Baranya majdnem teljes területét Magyarországnak ítélte, így annak ratifikálása után a megszállás már teljes egészében jogtalannak számított.

³⁵ Visy Lászlónak és társainak (Fischer Béla, Fischer Ferenc, Hamerli József) internálásáról, valamint a megszállás alatti Valjevóba történő internálásokról részletesen lásd: *VÖRÖS* 2023.

³⁶ *NAGY* 2021, 251.

³⁷ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. febr. 13.) – Egy példa a szerb rekvirálásokra Visy László naplójából: „A városháza előtt nagy bútorszállítókoscsi áll. A főispáni helyiség bútorait szállítják. A polgármester mindent megtett, hogy meggyőzze őket, miszerint ezek a bútorok nem képeznek állami tulajdont. Ezek városi dolgok. A város rendelte meg őket s ő is fizette ki. Nem használt semmit. Parancs jött Belgrádból. El kell vinni, mert egy államtitkárnak nincs bútora.”

³⁸ A pécsi baloldali politikai élet szereplői nem csak a helyiek köréből kerültek ki. Jelentős emigráció volt megfigyelhető a megszállt területekre a Tanácsköztársaság bukása után, – leginkább az azt felváltó rendszer megtorlásai elől – köztük a nagypolitika szereplőivel is, mint például Linder Béla, a Károlyi-kormány hadügyminisztere.

³⁹ *NAGY* 2021, 251.

⁴⁰ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. máj. 1.)

⁴¹ *NAGY* 2021, 252.

ményeként szeptember 23-án letartóztatták, és (immár másodszor) a demarkációs vonal túloldalára toloncolták.⁴³

A Baranya–Bajai Szerb–Magyar Köztársaság kikiáltása

A trianoni békeszerződés aláírása után, szinte folyton napirenden volt a szerb csapatok kivonása Baranya területéről. Az antant hatalmak 1921 nyarára jutottak el odáig, hogy ennek elérése érdekében diplomáciai lépéseket is tegyenek.⁴⁴ Baranya szerbek általi kiürítésének előkészítése és lebonyolítása miatt létrehoztak egy szövetséges bizottságot, aminek a vezetésével Francis William Gosset brit ezredet bízták meg. Ez lett a Baranya-misszió.⁴⁵ A nagyhatalmak képviselői 1921. augusztus 9-én döntöttek a kiürítésről⁴⁶ és ennek ellenőrzése érdekében már másnap Pécsre érkezett Gosset ezredes is.⁴⁷ Visy László naplójegyzéseiből látszik, hogy az antant misszió Pécsre érkezése után, már másnapra munkabeszüntetést rendelt el a szerb parancsnoksággal szorosan együttműködő socialista városvezetés.⁴⁸

Ebben a helyzetben, kétségbeesve – és már más lehetőséget nem látva – a szerb parancsnokság és a városvezetés 1921. augusztus 14-én kikiáltotta a Baranya–Bajai Szerb–Magyar Köztársaságot, annak érdekében, hogy Baranya továbbra is délszláv fennhatóság alatt maradjon.⁴⁹ Ez az új „állam” rögtön a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság védnöksége alá helyezte magát.⁵⁰ A köztársaság elnöke Petar Dobrović lett.⁵¹ A Széchenyi téren a tömegben többen Horthy-ellenes szövegeket kezdtek skandálni, ami Visy számára is sértő volt. Ahogyan ő fogalmazott: „(...) *legenyhébb kívánságuk az volt, hogy le a Horthy váró gazemberekkel. Kötél Visy Laci nyakára (...).*”⁵² Az új vezetés fegyverkezési szándéka és a Horthy ellen irányuló védekezés terve miatt, Gosset ezredes augusztus 18-án a Szövetségek Köztársaságának azt javasolta, hogy a szerb kiürítés határidejét halasszák el 48 órával, illetve figyelmeztető jegyzéket küldött Belgrádba a békeszerződés feltételeinek mihamarabbi teljesítésére.

⁴² Uo.

⁴³ SZÜTS 1991, 90.

⁴⁴ HORNYÁK 2006, 29.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo. – A budapesti tábornoki főbiztosi megbeszélés döntése alapján, a kivonulásnak 1921. augusztus 18. és 22. között végbe kell mennie. A misszió három lépésben tervezte meg ennek megvalósítását. 1. lépés: Barcs, Szigetvár, Bátaszék; 2. lépés: Pécsvárad, Pécs, Szentlőrinc, Sellye; 3. lépés: Mohács, Villány, Siklós, Harkány.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 11.) – „Mind azon remények, amelyeket a munkás vezérek, s az ide menekült emigránsok száza, de lehet mondani ezrei az öt [nem érthető miért öt évet írt, a megszállás három évig tartott – V. Zs.] évi megszálláshoz fűztek, összeomlottak. Hogy a munkásokat továbbra is hatalmunkban tartsák, új trükköket gondoltak ki. Augusztus 11-én déli 12 órától este 7-ig általános munkaszünetet rendeltek el. A kereskedők nem akarták üzleteiket bezárni. (...) a kereskedőket boltjaikból kituszakolták [sic!], s lehúzták a rollókat. Közben a kirakatablakokat betörték, s aki ellenállt eldönggették. (...) Mind ehhez a socialista városvezetés a szó szoros értelmében asszisztált. (...) A Nemzeti Casinó ablakait bevették, majd berontottak az épületbe, bevették a folyosó ablakokat, az udvar felőli szélfogó ajtót kidöntötték. (...) többeket bántalmaztak is. (...)”

⁴⁹ NAGY 2021, 254.; SZÜTS 1991, 198–199.

⁵⁰ ROMSICS 2020, 193.; Petar Dobrović (magyarul: Dobrovits Péter) pécsi szerb festőművész.

⁵¹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 14.) – „(...) ismét népgyűlést tartottak. Ez alkalommal Dobrovits Péter festő, Dobrovitsnének, ismert pécsi bábaasszonynak a fia vitte a szót. Ennek indítványára kimondták, hogy megalakítják a Baranya–Bajai Szerb–Magyar Köztársaságot. Ezt a szerb állam fennhatósága alá helyezik, fegyverkeznek, s fegyveresen ellenállnak. Beigérték, hogy a munkásság kész életét is áldozni, s ha másként nem szabadulhat a Horthy hóhérok betörésétől, elpusztítja a bányákat, felgyújtja a gyárakat. Szóval romba dönti Pécs városát. Ezt a határozatot is közölte Raiccsal [sic!].”

A megszállás vége és a köztársaság összeomlása

A belgrádi szerb vezetés a helyzetet mérlegelve belátta, hogy már tényleg nincs mit tenni, ki kell üríteniük Baranya területét. Értesítették Petar Dobrovićot és Linder Bélát, hogy nem tudnak biztosítani fegyveres támogatást, és fel fogják adni Baranyát. Ekkor ők már tudták, hogy ezzel nem csak a köztársaságnak, de a szerb megszállásnak is vége szakad Baranyában. A hivatalos táviratot augusztus 18-án este fél 11-kor hirdette ki Raić kormánybiztos a szerb kivonulás 48 órás elhalasztásáról és a magyar csapatok augusztus 22-ére ütemezett bevonulásáról.⁵³ Augusztus 20-án Raić szerb kormánybiztos-főispán átadta a közigazgatást a vármegyének, amit Fischer Béla vett át, és a magyar csendőrség is megérkezett a városba.⁵⁴ Augusztus 21-től kezdve tömegével indultak kocsikkal útnak azok, akik részt vállaltak benne, vagy csak támogatták a szerb megszállást. Augusztus 22-én az egész város kiment az utcákra megnézni a magyar csapatok bevonulását. A feldíszített városba bádogi Soós altábornagy vezetésével érkeztek meg Horthy csapatai, akikkel Nendtvich Andor polgármester is visszaérkezett.⁵⁵ Ezt Visy László a családjával a Takarékpénztár erkélyéről⁵⁶ nézte. Visy szavaival élve a bevonulás „örökké felejthetetlen kép. Leírhatatlan lelkesedés. A beözönlött falusi nép és a városi lakosság száma 50-60 ezer között lehetett. Mind lelkes és egytől egyig magyar.”⁵⁷

Összegzés

Tanulmányomban a szerb megszállás nagyobb fordulópontjait, epizódjait próbáltam bemutatni Visy László szemszögéből. Naplóján keresztül jól rekonstruálhatók azok a hangulatok, helyzetek, melyek az 1918 és 1921 közötti időszakban jellemezték őt, valamint a baranyai viszonyokat. A forrás információgazdagságának és részletességének köszönhetően, tapasztalat- és mentalitástörténeti aspektusok megismerhetőségét is lehetővé teszi. Itt elsősorban a megszállók és a helyi lakosság közötti konfliktusforrások vizsgálatára gondolhatunk. A „balkáni” jelző jelentéstartalmán keresztül – ami az erőszak szinonimájaként értelmeződik a naplóban – a forrás megmutatja Visy László személyiségének, hozzáállásának egy részletét is.

Összességében a vizsgált napló Pécs város történetének egy különleges forrása, mely nem csak a szerb megszállás, hanem az egész első világháború helyi eseményeit is megörökítette. Jelen tanulmány a napló utolsó, hatodik kötetének néhány szempontját és pillanatát dolgozta fel és próbálta Visy szemszögéből, tapasztalatai, élményei szempontjából bemutatni a megjelölt időszakot. A szerb megszállás folyamatának epizodikus ábrázolása ellenére is igyekeztem a lehető legátfogóbb képet alkotni a helyi viszonyok mellett a naplóíróról is.

⁵² Uo.

⁵³ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 19.) – „A fordulat 18-án este ½ 11 órakor állt be. Akkor jött meg a távirati parancs, hogy a kiürítés 48 órai haladékkal eltolódott ugyan, de végre hajtandó. Eszerint Pécsre 22-én hétfőn vonulnak be a mi katonáink. Raics [sic!] a kávéházban ezt maga közölte az emigránsokkal [mármint az ide menekült szocialistákkal – V. Zs.], azzal, hogy meneküljön, aki merre tud. 19-én hajnalban már a szerbeknek és az emigránsoknak szájai utaztak el vonattal. (...) Szöktek a vezérek. Linder és neje, Dr. Schwarz Gábor és neje, Dr. Doktor Sándor, s még nagyon sokan jónak látták, be nem várni a Horthy katonák bevonulását. (...)”

⁵⁴ NAGY 2021, 254.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Mai vármegyeháza a Széchenyi téren.

⁵⁷ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1921. aug. 22.)

Felhasznált források

MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k.: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára, XIV. 60. Személyek: *Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921.* 3. doboz, VI. kötet.

Bibliográfia

BODOR M. 2020: A szerb cenzúra története és működése a megszállt Baranya vármegye területén (1918–1921). In: Bósz A. (szerk.): *A Nagy Háború és a Dél-Dunántúl.* Pécs, 2020, 31–40.

CSIBI N. 2018: A Pécs-székesegyházi és a Pécs-belvárosi plébániák a szerb megszállás időszakában (1918–1921). In: Bene K. – Huszár M. – Kolontári A. (szerk.): *A pécsi ruszisztika szolgálatában. Bebesi György 60 éves.* Pécs, 2018, 83–93.

CSERE P. 2023: Linder Béla élete, kora és tevékenysége. Bepillantás egy készülő életrajzi kötetbe. In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 56 (2023)* 151–159. <https://doi.org/10.62148/JPME.2023.08>

HORNYÁK Á. 2004: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927.* Újvidék/Novi Sad, 2004.

HORNYÁK Á. 2006: *Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével.* Pécs, 2006.

HORNYÁK Á. 2020: A magyar–jugoszláv határ megvonása. *Pontes 3 (2020)* 153–170. <https://doi.org/10.15170/PONTES.2020.03.01.06>

KAPOSI Z. 2011: Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–1921). *Pécsi Szemle 14/2 (2011)* 66–77.

KAPOSI Z. 2022: Népeesség és társadalom Pécssett (1867–1914) In: Kaposi Z. – Vonyó J. (szerk.): *Pécs története VI. Iparosodás–polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867–1918).* Pécs, 2022.

NAGY I. G. 2021: *Pécs polgármesterei 1875–1940.* Pécs, 2021.

ORMOS M. 2020: *Padovától Trianonig.* Budapest, 2020.

PRITZ P. 2018: *Napló és történelem.* Budapest, 2018.

ROMSICS I. 2020: *Nemzet, nemzetiség és állam.* Budapest, 2020.

SZŰTS E. 1991: *Az elmerült sziget.* Pécs, 1991.

VÖRÖS ZS. 2023: Baranyából Valjevóba internált személyek a szerb megszállás időszakában (1918–1921). In: Balatonyi J. – Balikó F. – Barabás G. – Böhm G. – Kovács V. – Pohárnok M. (szerk.): *Mesterek és Tanítványok 3.* Pécs, 2023, 176–185.